

Милена Р. НЕШИЋ ПАВКОВИЋ¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за германистику

АФРИКА ИЗ ПЕРА В. Г. ЗЕБАЛДА

Пишући своју прозу у духу постмодерног поимања прошлости, немачки писац Винфрид Георг Зебалд сведочи о разним дискриминацијама и неправдама кроз историју. Зебалдови романи у којима пружа осврт на велики број историјских и друштвених несрећа у складу су са моралним императивом (Рикер) да сви, без обзира да ли су били директни учесници неког догађаја или не, треба да сведоче о страдањима у (блиској или даљој) прошлости. Иако колонијализам није примарна тема у опусу немачког аутора, судбине малих људи о којима читамо у његовим романима указују на жртве колонијалног поретка. Циљ овог рада јесте да се у теоријском оквиру студија постмодернизма и постколонијализма анализира белгијска колонијализација Африке у роману *Сајшурнови прсиџенови* да би се потврдило да је главна одлика Зебалдове поетике сведочење, вербализовање неправди и супротстављање идеологијама које теже да прогутају наративе страдалих, у жељи да се спречи понављање нехуманости и уништења.

Кључне речи: В. Г. Зебалд, Африка, Конго, Леополд II, *Сајшурнови прсиџенови*, (пост)колонијализам, сведочење

И заиста у читавој историји колонијализма, углавном још ненаписаној, тешко да постоји мрачније поглавље од шакозваног отиварања Конга.

В. Г. Зебалд, *Сајшурнови прсиџенови*

УВОД

Начини поимања прошлости мењали су се кроз векове, а постмодеран поглед на свет омогућио је да се о минуваним догађајима почне говорити и да се о њима сазнаје и кроз књижевне текстове. Чињеница је да су се у постмодерни теоријске и методолошке основе историје као позитивистичке науке почеле преиспитивати, што је показало несигурно тло ове научне дисциплине јер се уочила њена зависност од књижевних средстава. Одлучни да историју након отпочињања процеса деколонизације, завршетка Другог светског рата и искуства Холокауста, тумаче и повежу са књижевношћу како би је приближили обичном човеку, писци почињу да се баве реконструкцијом историјских догађаја и на тај начин

¹ milena.nesic.pavkovic@gmail.com

горким судбинама појединаца. Сазнање да је историја дискурзивна творевина, преиспитивање њене веродостојности, посвећивање проблемима и траумама индивидуе унутар историје главне су одлике постмодерне књижевности.

Саџурнови прстенови (1995) треће је прозно дело Винфрида Георга Зебалда у коме аутор у духу постмодерног поимања прошлости преузима улогу сведока разних страдања кроз историју. Зебалд поштује морални императив да се страдања и патње који су се догађали кроз историју не смеју заборавити и у овом роману уочава се ауторова интенција да се помоћу слика и прича са његових путовања оприсутни туробна прошлост. Било је потребно да сећање на немиле догађаје опстане, да се заштити од заборављања јер се на основу Зебалдове поетике може закључити да је то једини начин да се спречи њихово понављање. Зебалдов покушај да се у *Саџурновим прстеновима* осврне на што више историјских и друштвених несрећа и тиме испуни моралну обавезу да сведочи страдања кроз историју, захтева и активног читаоца, који својим интелектуалним ангажовањем доприноси реконструкцији прошлости. У каснијим романима присутно је суочавање ликова са прошлошћу која је повезана са Холокаустом, међутим, у овом роману Зебалд у једном ширем оквиру сведочи не само о овом догађају него и о важним поглављима историје и културе, као и о различитим темама из (историје) књижевности. Зебалд у ово прозно дело уноси елементе аутобиографије, мита, историјских записа и политичких размишљања. Свет *Саџурнових прстенова* аутор не конструише само речима већ дело прожима фотографијама и цртежима, чиме се отежава прецизно одређивање књижевне врсте. Зебалд као професор књижевности преиспитује жанрове и своје дело описује као прозну фантастику.

Иако колонијализам није примарна тема у опусу немачког аутора, судбине малих људи о којима читамо у поменутом роману указују на жртве колонијалног поретка. Циљ овог рада јесте да се у теоријском оквиру студија постмодернизма и постколонијализма анализира белгијска колонизација Африке у роману *Саџурнови прстенови* да би се потврдило да је главна одлика Зебалдове (по)етике сведочење, вербализовање неправди и супротстављање идеологијама које теже да прогутају наративе страдалих, у жељи да се спречи понављање нехуманости и уништења.

САТУРНОВИ ПРСТЕНОВИ

1995. године у едицији *Die andere Bibliothek* један од највећих немачких интелектуалаца Ханс Магнус Енценсбергер објављује Зебалдов роман *Саџурнови прстенови* с поднасловом „Енглеско ходочашће” (*Die Ringe des Saturn. Eine englische Wallfahrt*), књигу која се састоји из десет делова. Роман није био запажен у Немачкој, а чак је и након објављивања добио негативну критику у *Die Zeit*-у. Позната је чињеница да су Зебалдове књи-

ге биле боље прихваћене ван Немачке, а Сузан Зонтаг (2000) истакла је о овом Зебалдовом роману да остварује „највише домете књижевности”. У *Сатиурновим прстџеновима* јасно се уочава Зебалдов осећај о цивилизацијском и природном уништењу, а увиђа се и његова сумња у историографску репрезентацију. У Зебалдовим делима уочава се његово етичко држање према неправди, Ђерс (2011: 82) пише да се може казати да Зебалд уходи патњу, „traga za njom u istoriji, on tu patnju istražuje i otkorava, kao nekakav arheolog”.

Наратор у роману путује по грофовији Норфок и указује на пропадане и деструкцију откривајући тамну страну европске историје. Уколико се усудимо да повучемо паралелу између наратора у *Прстџеновима* и самог аутора, морамо нагласити да Зебалд, као и наратор, увек путује сам, јер је то начин да гледа око себе и види неправде и страдања људи из прошлости. Он верује да је могуће нарушити наметнуту границу између живих и мртвих, чути њихов бол и посведочити њихово страдање. Још једна индиција која указује на везу наратора и аутора јесте та што на крају романа наратор у стању каталепсије доспева у болницу. Неки су критичари то означили као манифестацију унутрашњег егила, међутим, ова књижевна чињеница може се повезати с аутобиографском подлогом, јер је Зебалд, шетајући морском обалом, увек једном ногом газио више, што је довело до истења тетиве и условило парализу, због које је аутор завршио у болници, на операцији.

Зебалд се, као *Grenzgänger*², како наводи Лин Волф (2011: 195) креће између фикције и фактографије, биографије и аутобиографије, дисциплина и дискурса (књижевности и књижевне критике, архитектуре, археологије, сликарства...), медија што се може закључити и на основу сложености и слојевитости Зебалдових текстова. Овим путем Зебалд истражује и преиспитује границе различитих дискурса и пружа нове могућности приступа прошлости. Зебалда интересује репрезентација прошлости и њено проблематизовање у оквирима позитивистичке историографије и постмодерне књижевности. У поменутом роману Зебалд преиспитује веродостојност историје и увиђа да се у историографији откривају неоспорне предности фиктивне прошлости јер „Ona роčива samo na falsifikovanju perspektive” (Zebald 2017: 123). Као професору књижевности блиске су му и постмодерне теорије у којима се промишља однос историје и фикције, а и став Хејдена Вајта (1981) по коме се историја и фикција изједначавају на основу критеријума наративности, јер је фикција присутна и приликом писања историјског извештаја. Зебалд врло добро зна да је улога маште и осмишљавања уочљива и приликом описа великих историјских битки, које су све „umetnost reprezentovanja” (Zebald 2017: 123). Зебалд, заправо, жели да каже да се истина из прошлости може сачувати једино уколико се

2 Особа која редовно прелази границу, да би у области с друге стране границе ишла у школу или на посао. Види под: <<https://www.duden.de/rechtschreibung/Grenzgaenger>>, 21. 12. 2021.

фикционализује и уколико се прате трагови „bola koji se u bezbroj tananih linija provlače kroz istoriju” (Зебалд 2009: 12).

Због тога, овај *homo (po)ethicus* у роману *Саџурнови њршениови* пише о најразличитијим страдањима у колонијалној историји Европе: нпр. о експлоатацији шума Амазоније, масакру Наполеонове војне силе; белгијске злочине у Конгу за време краља Леополда успева да на асоцијативном нивоу повеже са страдањем људи у концентрационим логорима, затим именује страдање Срба, Јевреја и Рома у Јасеновцу за време Независне Државе Хрватске, пише о страдању и зверствима која су људи у том логору доживљавали итд. И поред покушаја радикалних конструктивиста да се континуитет и напредак у историји оспоре, Зебалд мисли на линији са Теријем Иглтоном који тврди да се порицањем континуитета историје не пориче развој од дивљаштва до хуманитета, већ „напредак од праћке до атомске бомбе” (Иглтон 2016: 111), односно, Зебалдово виђење подразумева да историја човечанства представља историју страдања и уништења, односно, усавршавања начина да се другим овлада.

Саџурнови њршениови откривају и везу између лепоте и бруталности, јер, како Зебалд указује, култура није, као што се очекује, противотров за злочине које проживљавамо, већ је њихов продужетак. Уметност је одувек била врста прања новца, а велелепне грађевине и знаменитости јесу манифестације колонијалне политике. Зебалд у роману указује на профит добијен робовласничким радом од којег је изграђена галерија Тејт и каже да је ова пракса очигледнија у уметности, јер су уметнине скупа роба, али и да књижевност има своју функцију, јер она подмазује тачкове идеологије. Зебалд не заборавља да нагласи да и Британија има амнезију о својој империјалној прошлости. За њега се због тога не може рећи да је конформиста, који затвара очи пред реалношћу земље у којој живи свој добровољни егзил, већ он мирним тоном указује на њену колонијалну и империјалну политику потврђујући мисао да је „(е)гзилант особа која се супротставља томе да се прилагоди” (Угрешкић 2000: 103).

АФРИКА. КОНГО. КРАЉ ЛЕОПОЛД II

Веома важна тема, којој је Зебалд посветио готово читаво поглавље у роману *Саџурнови њршениови*, јесте тема колонијализма и одговорности западноевропских друштава за спровођену политику и пропагиране вредности, као и довођење у питање напретка којим се ова друштва диче. Наиме, Зебалд је, описујући разне догађаје кроз историју, подсетио и на тужне судбине појединаца. С обзиром да је у постмодерној књижевности пажња усмерена на појединца и његову судбину, односно на судбину „малих” људи, у Зебалдовом роману управо се срећемо са судбинама људи с маргине преко којих сазнајемо за неправду почињену афричком континенту и њеном становништву. Упознајемо Роцера Кејсмента, чију је судбину од његовог рођења пратила неправда и смрт, а који је и сам завршио

у Лондонском затвору 1916. године и као издајник био је осуђен на смрт вешањем јер је обелодањивао реалност колонијалне политике. Кејсмент је као мали остао без родитеља и сам се пробијао кроз живот. Њему је то, чини се, и добро полазило за руком с обзиром да је био сналажљив и да је волео да путује и да упознаје нове земље, пределе и људе. Још као дечак желео је да постане капетан, што је у раној младости и остварио. Међутим, горку страну његовог позива, а ту Зебалд мајсторски приказује неправду колонијалне и империјалне политике европских земаља, видимо након што је преузео посао у Конгу и што се суочио са најгорим страхотама ове политике вођене у 19. веку и почетком 20. века у Африци.

Као пионир у области постколонијалних студија Едвард Саид у капиталном делу *Оријентализам* (објављеном 1978. године) анализира дискурс о Истоку/Оријенту и истиче да Оријент није нешто што постоји у реалности, већ је то идеја која је уобличена у текстовима и наративима Запада³. Основна Саидова претпоставка заснива се на Фукоовом тумачењу продуктивне природе знања/моћи која обезбеђује дискурзивну конструкцију сазнања и његово повезивање са хијерархијама моћи. На основу анализе начина на који се о Оријенту говори и пише у делима историографије, књижевности, науке, социјалне теорије – једном речју у култури – Саид налази доказ о „произведеном” знању које је било снажна подршка империјалног освајања које је Запад вековима предузимао. Саид нагласак ставља на друштвено конститутивну улогу оријенталистичког или евроцентричног дискурса, што, другим речима, значи да је тај дискурс, дословно, створио један свет који, тако створен, престаје да буде измишљен и постаје стваран. Зато дискурси које он анализира приказују Оријент као нешто што просто постоји, као инертну природну чињеницу. Саид дискурзивну конструкцију Оријента означава појмом оријентализма који се односи на форме, на основу којих се један неодређени али веома пространи део света репрезентује и текстуално уобличује и то колико у науци, толико и у уметничким делима, филозофским спекулацијама или административним документима. Оријентализам не поставља питање о степену верности приказаног у односу на оригинал (Оријент), већ о „унутарњој конзистентности” идеја, слика или говора о Оријенту који се удружује са социоекономским и политичким институцијама учествујући у Западном колонијалном пројекту. Оријентализам не настаје у неким измишљеним причама, већ у оквиру широког корпуса теорије и праксе развијаних у академским институцијама, музејима, колонијалним канцеларијама, антрополошким и биолошким теоријама и анализама, творећи дискурс културе која је „delovala uporedo sa sirovim političkim i vojnim razlozima” (Saïd 2000: 25). На основу материјала који укључује књижевност, путописе, етнолошке, историографске радове, лингвистику, Саид

3 Иако Саид говори о Оријенту, у раду се овај концепт конструкције знања о Другом користи за разумевање опозиције Запада и Африке.

доказује да је културно обликовање знања о Оријенту директно везано за политички империјализам који не би био могућ, нити би икад имао тако снажну подршку, да није био део једног свеобухватног погледа на свет, заснованог на западњачком етноцентризму и његовој склоности виђења и обликовања света према властитој слици. Оријентализам се схвата као „западни стил доминације” реструктурирања и поседовања власти над Оријентом.

Саид показује да постоји тежња да се занемаре особености света који није западни и да му се доделе заједничке карактеристике које у стварности не постоје. Оријент је због тога дефинисан као пасиван, склон деспотизму, поводљив, сензуалан, феминизиран, слаб, лукав, непредвидив, расно инфериоран, културно заостао, а као такав, он је апсолутно „Друго” у односу на Запад. На таквом сазнању Запад гради властиту супериорност и ауторитет, легитимишући право на освајање и владање: „Evropska kultura ojačava sopstvenu snagu i identitet, profilišući se spram Oriјenta kao svog surogata ili čak svog skrivenog Ja.” (Said 2000: 4) У стварању слике Другог и у стварању начина на који Запад себе види и идентификује учествују знање и моћ. Овакав приступ указује на оно што је дистинктивна црта постколонијалног приступа, а то је да се Саидова анализа знања/моћи у односу између Запада и Истока не своди на доказивање како функционише проста логика силе, нити да постоји нешто што би се могло схватити као завера Запада према другима, већ се ради о обухватнијем и сложенијем, вишезначном приступу, који претпоставља оријентализам или европоцентризам као доминантну епистему Запада. Другим речима, један одређени поглед на свет, начин перцепције и репрезентације себе и другог стварају културне дискурсе који су уплетени у облике политичке моћи, и обрнуто. Ту није реч о одређеној идеологији, већ о много фундаменталнијој карактеристици, невероватно конзистентном систему помоћу кога је европска култура била у могућности да политички, социолошки, војно, идеолошки, научно и имагинативно управља Оријентом током пост-просветитељског периода (Said 2000: 3). Да је као професор књижевности Зебалд био у току с постколонијалним теоријама у књижевности и култури, показује и следећи цитат којим аутор потврђује представљену концепцију Едварда Саида о начинима на које се конструисало знање о непознатим пределима с циљем да се њима овлада.

Onda je Kongo bio samo bela mrlja na karti Afrike nad kojom je često satima sedeo povijen, tiho mrmrlajući za sebe imena u boji. U unutrašnjosti tog dela sveta nije bilo ucrtano gotovo ništa, ni jedna pruga, ulica, ni jedan grad, a pošto su kartografi po tako praznim površinama rado slikali nekakvu egzotičnu životinju, lava kako riče ili krokodila raširenih čeljusti, od reke Kongo, za koju se zna da izvire hiljadama milja daleko od obale, napravili su zmiju koja se koso izvija kroz ogromnu zemlju. U međuvremenu karta je svakako bila ispunjena. *The white patch had become a place of darkness.* (Zebald 2017: 116)

У својој студији *Дух краља Леополда. Прича о похлепи, шерору и херојству у колонијалној Африци* амерички новинар и писац Адам Нохшилд (1999: 20–32) појашњава да освајање афричког континента датира још из 15. века када су европске силе утемељиле своја прва упоришта на обалама Африке. У унутрашњост се није залазило због густих прашума, отровних животиња и тешких климатских услова за Европљане због којих су оболевали од различитих тропских болести. Пре индустријске револуције истраживачима је било готово немогуће да сузбију сваки јаки отпор домородачких племена. Контрола је зато вршена уз помоћ обалних тврђава и морнарица и сарадњом са пријатељски расположеним племенима и државама с којим је била вршена трговина. За истраживање непознатих предела био је потребан способан и искусан истраживач. У том времену било је разних авантуриста који су сами на своју руку волели да истражују непознате пределе. Такви авантуристи су у својим подухватима постали отпорни на локалне климатске услове, упознавали су се с домородачким културама и тако стекли искуства и знања, која су монарсима, жељним колонија, били корисни.

Искуства и сазнања која су сакупљена захваљујући развоју постколонијалних студија јасно су указала шта је Европљане привукло афричком континенту. Чињеница је да је Африка континент са бројним природним ресурсима, међутим, природни ресурси нису једина ствар која је интересовала Европљане. Предност колонизације подразумевала је и богаћење на основу искоришћавања људских ресурса (локаног афричког становништва), које су европске силе дословно претвориле у робове. Управо је ово тема коју Зебалд отвара желећи да у свом роману именује и сведочи страдања афричког становништва, којим је дуги низ година манипулисано, које је мучено, приморавано на непрестани рад и према коме је зарад економске добити поступано као према животињама. Империјализам је у то време био на помолу, а прилика да се заради, богати и напредује науштрб слободе и живота људи у Африци европским колонијалним силама чинила се јако примамљивом.

Једна од личности коју Зебалд у роману приказује јесте белгијски краљ Леополд II. Наиме, он се истиче као човек великих амбиција које су често премашивале могућности његове земље. Још у раној младости, као син Леополда I, гајио је врло хладан однос са својим родитељима и врло се чудно и незаинтересовано односио према својим дужностима. Једино што га је заиста занимало јесте географија, која ће обликовати његова интересовања за колоније у будућности (Нохшилд 1999: 34). Још један фактор који је утицао на његове жеље несумњиво је само време колонијализма у коме је живео. Док је још био принц, колоније велесила, попут Велике Британије, представљале су његову изузетну страст и опсесију. Краљ Леополд II 1885. године постао је највећи земљопоседник на свету јер је читава територија данашње Демократске Републике Конго била у

његовом власништву⁴. За време своје владавине израбљивао је локално становништво, наређивао бичевање, одсецање руку и ногу старцима, женама или деци ако не успеју да произведу довољно добара на његовим плантажама, а многи од њих убијани су без околишања. Зебалд је тему колонијалне прошлости у Конгу у свом роману обрадио на основу доступних историјских података, па се и у роману, а и у историјским истраживањима може видети да је десетине несрећника свакодневно умирало и од глади и тешких болести.

Оно што је важно нагласити јесте да се у европским круговима тога доба, а и касније, о краљу Леополду II говорило с поштовањем, њему се одавала почаст и приписивале су му се заслуге за напредак Белгије. Историјски подаци говоре да је он 1876. године основао „Међународно

4 Као што је већ и поменуто, за успех у колонијалним намерама били су потребни ентузијастички који су из личних побуда боравили на афричком континенту и проучавали га. Hohšild (1999: 57–58) пише да су краљеви изасланици у Африци пронашли истраживача Хенрија Молтона Стенлија и понудили му покровитељство краља Белгије лично. Његов задатак био је да поткупи поглавице дуж реке Конго. Путујући долином те реке, Стенли је наговарао локалне поглавице на потписивање уговора којима су преписивали своја подручја Леополду. Узимајући у обзир да поглавице нису znale да читају и пишу, Стенлијев задатак био је лак јер су они остављали само отисак прстију масилом а заузврат су добијали алкохол, униформе, бисере и сл. Уколико поглавице нису хтеле да оставе свој отисак на уговор, Стенли је користио насилне методе да би успео у свом задатку (Hohšild 1999: 57–58).

Професор историје на Слободном универзитету у Бриселу Ги Вантемш (2012: 18) у студији *Белгија и Конго 1885–1980*. пише да се, док је Стенли вршио своју мисију по пределима Конга, краљ у свету трудио да остави утисак филантропа и миротворца. Својим сажетим и страстеним говором имао је способност да одушеви своје саговорнике. Тим талентом служио се да би заташкао нехумане намере у свом будућем приватном поседу. Да би стицање личне колоније уродило плодом, Леополд је користио хумане и просветитељске изразе, односно говорио је како жели да становништву Конга помогне да изађе из тмине примитивизма и да се адаптира цивилизованом свету. Помињао је како је по сваку цену спреман да спречи трговину робовима, прошири хришћанство и становништво подигне на један виши цивилизацијски ниво. Таква обећања давао је широј јавности користећи се умиљатим и страстеним тоном и својим талентом убеђивања саговорника. Такође је говорио о слободном тржишту у Конгу и плану да са тамошњим становништвом на поштен начин тргује слоновачом. Нешто касније за време његове владавине Белгија ће доживети просперитет, међутим Конго ће бити претворен у приватни посед краља препун бруталних злочина против човечности. Леополдова самопромоција имала је одјек у Белгији и у свету. Док је на једној страни Стенли обезбедио потписане уговоре о поседовању 450 области у Конгу, Леополд је са друге стране својим талентом и шармом обезбедио углед филантропа и осигурао потпору јавности и велесила. Иако је влада у Белгији тврдила да је колонија превелики залагај за једну малу државу, краљ је инсистирао и добио оно што је желео, а највећа иронија јесте што тај посед добија назив Слободна Држава Конго (Vantemš 2012: 18). У то огромно пространство џунгла око долине реке Конго послато је неколико хиљада краљевих личних војника ради осигурања контроле над преписаним подручјем. Та ће војска тамо вршити монструозне злочине кажњавањем становника због најбезазленијих грешака или само ради спорта (Hohšild 1999: 23).

удружење за истраживање и цивилизацијски развој у Африци”. Међутим, Зебалд у роману убрзо разбија ту илузију откривајући чињеницу да под влашћу краља Леополда „bilans počiva na sistemu prinudnog rada i ropstva, kojem su svedočili svi akcionari i Evropljani koji rade u Kongu” (Zebald 2017: 117) и да је главни циљ овог подухвата био постављање трговачких и истраживачких утврђења преко централне Африке.

У септембру 1876. године, обзнанивши најбоље могуће намере и наводно стављајући на последње место све националне и личне интересе, заживела је *Association Internationale pour l'Exploration et la Civilisation en Afrique*. На оснивачкој скупштини су учествовале угледне личности из свих друштвених слојева, представници високотог племства, црква, науке, привреде и финансија, и том приликом краљ Леополд, покровитељ узорног подухвата, објаснио је како пријатељи човечанства не би могли да следе племенитију сврху до ову, што их уједињује у том тренутку, а то је, наиме, нада у последњи део наше планете, који је до тада остао нетакнут благодети цивилизације. Реč је о томе, рекао је краљ Леополд, да се развеје tama у којој су и данас заробљени многи народи, реč је заправо о крсташком походу, који је, као ни једна друга намера, подесан за то да се век напретка оконча hitајући у susret svom dovršenju. Наравно, узвишени смисао који је дошао до изражаја у ток декларацији временом ће ишчлети. (Zebald 2017: 116–117)

Страдање и поробљавање становништва у Африци теме су које у европским научним круговима постале актуелне тек с развојем постколонијалних студија, али чињеница је да оне ни данас нису довољно истражене и присутне. Многе европске земље не желе да увиде и признају своје злочине током колонијализма јер би се на тај начин наратив о сталном напретку и доминацији Европе довео у питање. У складу са својом (по) етиком да сведочи страдања и неправде у свету Зебалд именује страдање афричког народа и саосећа са жртвама, па у наставку *Сатиурнових прстенова* пише:

У неким регионима Конга домаће становништво, присиљено на непрестани рад, десетковано је до последње душе, а и они, које су довели преко океана и из других делова Африке, масовно скапавали од срдобоље, barsке грознице, богинја, авитаминозе, глади, телесне iscrpljenosti и сушце. Procenjuje se da je između 1890. и 1900. сваке године умирало око пет стотина hiljada тих безимених жртava које се не поминују ни у једном годишњем извештају. У том периоду акције компаније *du Chemin de Fer du Congo* расту са 320 на 2850 белгијских франака. (Zebald 2017: 117–118)

Ако се вратимо на Роцера Кејсментa, слободно можемо рећи да он спада међу малобројне људе који су видели израбљивање и тлачење и били свесни неправди почињених афричком становништву, и да се због тога потрудио да 1903. године информације о стању у Конгу и масовном мучењу робова доспеју у јавност. „Prve vesti о врсти и размерama злочина који су се вршили над домаћим становништвом у исти мах са постављањем бране на реци Kongo допрле су у јавност 1903. године zahvaljujući Rodžeru Кејсменту,

koji je u to vreme vršio dužnost britanskog konzula u Bomi.” (Zebald 2017: 125) Дакле, Кејсмент је као појединац устао против фарсе колонијализма, успротивио се колонијалном пројекту и моћницима верујући да ће муке и страхоте које је видео током вршења дужности учинити да се међу људима пробуди свест и да ће се нека институција заузети за мучено афричко становништво:

Ko stigne u gornji tok Konga, piše Kejsment, i nije zaslepljen pohlepom, prisustvuje agoniji čitavog jednog naroda u svim njenim najbolnijim pojedinostima, koje bacaju u zasenak biblijske patnje. Kejsment tvrdi da beli nadzornici svake godine oteraju u smrt stotine hiljada robova na radu, te da sakaćenja, odsecanja ruku i nogu, kao i revolvertaške egzekucije zarad održanja discipline u Kongu spadaju u kaznene mere koje se sprovode svakog bogovetnog dana. (Zebald 2017: 126)

Ипак, једино што је уследило била је тежња самог краља Леополда да смањи тензије и осигура добробит белгијских колонијалних предузећа тиме што ће побуњеника Кејсмента приволети на своју страну.

Stvar je trebalo da se reguliše tako što bi se Kejsmentu, isključivo uz pozivanje na njegove zasluge koje je zadobio na osnovu svog zauzimanja za ugnjetavane narode diljem kugle zemaljske, dodelila plemićka titula. No, Kejsment ipak nije bio spreman da pređe na stranu moćnika. Baš naprotiv, njegovu pažnju su u sve većoj meri okupirali priroda i poreklo te moći i imperijalistički mentalitet koji se iz nje izrodio. (Zebald 2017: 127–128)

Колонизација нарушава ред који је владао у афричким друштвима, Европљани разарају тамошњу цивилизацију и Африканце претварају у бића нижег реда. Африканци су у то време сматрани полуживотињама и робом којом се може трговати. Једна од теорија колонизатора била је да Африканци нису у стању произвести властиту културу, него да су у најбољем случају били способни да репродукују културу колонизатора. Као што је Едвард Саид и објаснио, такав став према Африканцима био је само оправдање и плодно тло за несметану колонизацију и правдање свих злодела колонизатора пред европским становништвом, али и пред њима самима. Као опозицију Роџеру Кејсменту, Зебалд представља лик краља Леополда. Зло које је тада владало међу Европљанима осликава се на краљу Леополду који је изјавио да „crnački rad posmatra kao legitimnu zamenu za porez, a ako povremeno i dolazi do zabrinjavajućih ispada belaca koji ih nadziru, što ni u kom slučaju nije želeo da osporava, onda se to može pripisati zaista žalosnoj, ali i gotovo nepromenljivoj činjenici da klima u Kongu u glavama pojedinih belaca izaziva neku vrstu demencije” (Zebald 2017: 126). Краљ Леополд на овај начин постаје симбол колонијализма и изопаченог односа према становницима Конга.

Након што је Зебалд кроз животну причу о Роџеру Кејсменту сведочио о страдањима у Африци за време колонијализма, он указује да је иста ситуација и у Јужној Америци. Наиме, Кејсмент је, како би га бар на неко

време удаљили, након што је у Енглеској одликован титулом Заповедника реда Светог Михајла и Светог Ђорђа (Zebald 2017:126), послат у Јужну Америку, где је, како каже, „нашао odnose koji su u velikoj meri ličili na one u Kongu, samo što ovde nije operisalo nikakvo belgijsko trgovačko društvo, nego kompanije Amazon, čije je središte bilo u Londonu. U to vreme su i u Južnoj Americi istrebljivana čitava plemena i spaljivani mnogi predeli.” (Zebald 2017: 127) На овај начин Зебалд жели да нагласи да и Британија заборавља своју империјалну прошлост и неправде које је чинила у име напретка цивилизације, а заправо само зарад богаћења.

У *Саиурновим ирсиеновима* јасна је Зебалдова (по)етика да својим читаоцима укаже на неправде чињене у име колонијалне идеологије. Изглед данашње Белгије, лепота и величина зграда, које данас многи туристи посећују и диве се њиховој велелепности и монументалности, и те како има да захвали богаћењу на рачун експлоатисаних богатстава у Конгу, и природних и људских.

Glavni grad kraljevine Belgije, sa sve bombastičnijim zgradama, sada posmatra kao nadgrobni spomenik koji se uzdiže nad hekatombom od crnih tela, a čini mu se da listom svi prolaznici na ulici u sebi nose mračnu tajnu Konga. I zaista, od vremena nesmetanog izrabljivanje kolonije u Kongu do dana današnjeg, Belgiju odlikuje posebna ružnoća, kakva se retko gde može sresti, a očituje se u turbnoj atmosferi salona i upadljivoj obogaljenosti stanovništva. (Zebald 2017: 120–121)

Колонизација, богаћење и незауостављиви напредак Белгије јесу теме које Зебалд не заобилази ни у *Аусшерлицу*, свом последњем роману. Да Белгија има величанствене грађевине највише захваљујући колонијалном подухвату краља Леополда, открива и наратор у *Аусшерлицу*:

Pred kraj 19. veka, Austerlic je tim rečima započeo odgovor na moje pitanje o istorijatu antverpenske železničke stanice, kada se Belgija, jedva raspoznatljiva sivožuta mrljica na karti sveta, kolonijalnim poduhvatima proširila po afričkom kontinentu, i kada su na briselskom tržištu kapitala i berzama sirovina sklapani poslovi od kojih zastaje dah a građani Belgije, nošeni bezgraničnim optimizmom, poverovali da je njihova toliko dugo razjedinjena zemlja, ponižena i komadana pod stranom vlašću, na pragu da postane nova privredna velesila, u to vreme, dakle, koje je od nas tako daleko a ipak određuje naš život do dana današnjeg, kralj Leopold, pod čijim se pokroviteljstvom odvijao taj, kako se činilo, nezaustavljivi razvoj, lično se založio za to da se novac koga je odjednom bilo u izobilju upotrebi za podizanje javnih građevina što će njegovoj prosperitetnoj državi pribaviti svetski ugled. (Zebald 2009: 9)

Централна железничка станица у фламанској престоници такође је била једна од опсесија краља Леополда, који је инсистирао да она има куполу која подсећа на пантеон. Архитекта Луј Деласансери био је инспирисан римским пантеоном и пројектовао је једну од најмонументалнијих железничких станица на свету. Главни елементи позајмљени су са палата италијанске ренесансе, такође су приметни и маварски и византијски

утицаји, који путнике асоцирају на средњи век (Zebald 2009: 10). Према Аустерлицу, антверпенска станица повезује прошлост и будућност што даље објашњава Деласансеријевим еклектицизмом који се огледа у мермерном предворју и челичном и стакленом засвођењу перона станице. Прошлост представља сам старински изглед станице (Zebald 2009: 10). Врховни бог римског пантеона јесте Јупитер, који надгледа остала божанства и људе у свом космосу. Осталим божанствима, попут Јуноне, Дијане, Минерве, Вулкана и других, подељене су одређене функције (Мирковић 2014: 145). У римском Пантеону богови људе гледају са висине, јер их од људи разликује то што су бесмртни. У антверпенској станици приказана су друга божанства, односно нова божанства 19. века, која су такође распоређена по хијерархији. Ту се налазе рударство, индустрија, саобраћај, трговина и капитал. У предворју су на пример постављене камене табле са симболима попут нарамка жита, укрштених чекића, точкава с крилима, а присутан је и „heraldički motiv košnice, koji ne simbolizuje prirodu u službi čoveka ili vrednoću kao opštu vrlinu, već princip kumulisanja kapitala” (Zebald 2009: 10-11). На врху хијерархије уместо Јупитера стоји сат, као заступник нове свемоћи. Сат заузима централно место и надзире кретање путника, а сви на станици морају да гледају ка њему и да се повинују његовој вољи (Zebald 2009: 11). Зебалд на овај начин указује и да је линеарност поимања света учинила да је „vreme postalo neprikosnoveni gospodar sveta”.

ЗАКЉУЧАК

Полазећи од претпоставке, засноване на претходним истраживањима, да се Зебалдова поетика заснива на сведочењу неправди и преузимању перспективе жртава, у приложеном раду била је тежња да се у теоријском оквиру студија постмодернизма и постколонијализма анализирају тргови који указују на неправду почињену у Африци у име колонизације и напретка. Роман *Сашурнови прсиџенови* послужио је као корпус да се укаже на израбљивање, тлачење, обесправљивање и пљачкање Конга и афричког становништва како би се указало на природу моћи и богатства некадашњих колонијалних сила. Зебалд се у овом роману не либи да укаже на одговорност Белгије и Британије и да њих и своје читаоце позове на преиспитивање сопствених позиција. На овај се начин потврђује да је главна одлика Зебалдове (по)етике сведочење, вербализовање неправди и супротстављање идеологијама које теже да прогутају наративе страдалих у жељи да се спречи понављање нехуманости и уништења.

ЛИТЕРАТУРА

- Hohšild 1999: A. Hochschild, *King Leopold's Ghost – A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa*, Boston: Mariner Books.
- Said 2000: E. Said, *Orijentalizam*, prev. Drinka Gojković, Beograd: XX vek.
- Sontag 2000: S. Sonntag, *On W.G. Sebald*, <<http://www.coldbacon.com/writing/sontag-sebald.html>>, 4. 1. 2019.
- Šerc 2011: S. Šerc, Maks Zebald –The good German guy, *Polja*, 469, Novi Sad, 81–85.
- Ugrešić 2000: D. Ugrešić, Pisati u egzilu, *REČ Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*, 60.6, Beograd: Fabrika knjiga, 97–111.
- Vantemš 2012: G. Vanthemsche, *Belgium and the Congo 1885–1980*, Cambridge University Press.
- Volf 2011: L. Wolf, W. G. Sebald: A „Grenzgänger” of the 20th/21th Century, *Eurostudia – Revue Transatlantique de Recherche sur l'Europa* Vol 7, No.1–2, 191–198.
- Zebald 2009: V.G. Zebald, *Austerlic*, prev. Spomenka Krajčević, Beograd: Paideia.
- Zebald 2017: V.G. Zebald, *Saturnovi prstenovi*, prev. Hana Ćopić, Beograd: Plato.
- Иглтон 2016: Т. Иглтон, *Зашто је Маркс био у њраву*, Београд: Плато.
- Мирковић 2014: М. Мирковић, *Историја римске државе*, Београд: Службени гласник.

AFRICA FROM THE PEN OF W. G. SEBALD

Summary

Writing his prose in the spirit of a postmodern understanding of the past, German writer Winfried Georg Sebald testifies to various discriminations and injustices throughout history. Sebald's novels, in which he provides an overview of a large number of historical and social misfortunes, are in accordance with the moral imperative (Ricoeur) that everyone, regardless of whether they were direct participants in an event or not, should testify of the suffering in (near or further) past. Although colonialism is not the primary theme in the works of the German author, the fates of the little people we read about in his novels point to the victims of the colonial order. The aim of this paper is to analyze the Belgian colonization of Africa in the novel *The Rings of Saturn* in the theoretical framework of postmodernism and postcolonialism in order to confirm that the main feature of Sebald's poetics is witnessing, verbalizing injustice, and opposing ideologies that tend to swallow the narratives of the victims, in the desire to prevent repetition of inhumanity and destruction.

Keywords: W. G. Sebald, Africa, Congo, Leopold II, *The Rings of Saturn*, (post)colonialism, moral imperative

Milena R. Nešić Pavković